

طبقات و تحرک اجتماعی در فارس و بوشهر

علی اصغر مقدس و جلیل ایران محبوب

چکیده

هدف این مقاله مطالعه وضع طبقات اجتماعی و تحرک اجتماعی در چهار شهر استان فارس و شهر بوشهر از استان بوشهر است. با انتخاب تصادفی این چهار شهر و انتخاب شهری بندری در جنوب امکان مقایسه بیشتر فراهم آمد. نمونه‌ای با حجم ۱۸۳۳ از بین جمعیت شاغل این پنج شهر به صورت تصادفی برگزیده شده است و طبقات اجتماعی برحسب معیارهای قدرت اقتصادی، قدرت سازمانی و قدرت تخصصی مورد بررسی قرار گرفته است. تحرک اجتماعی نیز بر حسب تحرک طبقاتی و شغلی و انواع آن یعنی تحرک صعودی و نزولی و افقی و تحرک فرانسلی و بین نسلی نیز مورد بررسی قرار گرفت. یافته‌ها نشان می‌دهد که در نیم قرن اخیر در جامعه شهری ما تحرک شغلی عمیقی صورت پذیرفته است که عامل مؤثر در آن تحصیلات و تغییر ساختار شغلی در جوامع جدید است. طبقات و اشرار اجتماعی نیز دچار تحول و تغییر قرار گرفته است، لکن تحرک طبقاتی به سهولت تحرک شغلی نیست. ثروت و قدرت سازمانی دو استوانه اصلی طبقات اجتماعی‌اند که دسترسی به آنها به سادگی دسترسی به تحصیل و مدرک رسمی نیست. شهرهای مختلف فارس و بوشهر از نظر طبقات و تحرک اجتماعی تفاوت‌هایی دارند. در شهری مانند بوشهر جامعه بسته‌تر و در شهری مانند آباد و کازرون جامعه از نظر تحرک اجتماعی بازتر است.

واژگان کلیدی: تحرک شغلی، تحرک عمودی، تحرک نزولی، طبقات اجتماعی، نابرابری اجتماعی

مقدمه

رویدادهای بسیاری از جمله نهضت مشروطیت، برنامه‌های جنگ و بازسازی پی‌آمدهای نوسازی از بالا و نهضت ملی شدن نفت و حوادث پس از آن و بالاخره انقلاب اسلامی ایران، ریشه بسیاری از تغییرات عمیق اجتماعی، اقتصادی و سیاسی در ایران بوده است (مک گی، ۱۳۸۰). این تغییرات هنوز به پایان نرسیده است و جامعه ایران را به صورت جامعه‌ای پویا نگه داشته است. به احتمال در این رویدادها آنچه که از بعد اجتماعی از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است، تغییرات در ساختار شغلی و طبقاتی جامعه ایران است. می‌توان ادعا نمود که ساختار طبقاتی و شغلی از شاخص‌های اصلی دگرگونی اجتماعی به شمار می‌رود.

هدف این مقاله مشخص نمودن تغییرات واقعی ساختار شغلی و طبقات در جامعه ایرانی طی دو نسل یعنی حدود سی سال از تاریخ معاصر ایران است. در حالی که این مقاله به موضوعات کمی مانند اطلاعات دست اول از تاریخچه‌ی شغلی و شاخص‌های کمی طبقات در چهار شهر فارس و شهر بوشهر پرداخته است، از اطلاعات تاریخی در مورد شهرهای مورد مطالعه نیز سود برده است. به علاوه این مقاله روند آینده تغییرات ساختاری شهرهای در دست مطالعه را نیز مشخص می‌سازد

سؤالات اساسی

با توجه به تغییرات فزاینده جامعه ایران، این سؤالات در مورد با طبقات اجتماعی و تحرک اجتماعی قابل طرح است:

۱- ساختار طبقاتی جامعه شهری ما در طی دو نسل قبل چه تحولاتی به خود دیده

است؟

۲- آیا الگوهای تحرک بین نسلی اجتماعی برحسب معیار شغلی و تحرک و طبقات

با یکدیگر متفاوتند؟

۳- آیا برابری اجتماعی با توجه به دسترسی به منابع اصلی قدرت اجتماعی توسعه

یافته است؟

۴- با مقایسه شهرهای فارس و شهر بوشهر شواهدی در دسترس داریم که دال بر

تفاوت تحرک اجتماعی در این شهرها باشند؟

۵- چه خصوصیتی از این شهرها ممکن است توضیح دهنده‌ی تفاوت‌ها در

نابرابری اجتماعی باشند؟

این سؤالات در جامعه‌شناسی تحت موضوع تحرک اجتماعی مورد بررسی قرار می‌گیرد. در جامعه ایران در سال‌های اخیر توسعه سرمایه انسانی (تحصیلات، مدرک رسمی) به صورت قابل ملاحظه‌ای گسترش یافته است، و از این طریق تا حدودی از نابرابری‌های اجتماعی کاسته شده است، اما هنوز هم شواهد نشان می‌دهد که از منظر طبقات اجتماعی نابرابری‌های محکم‌تری وجود دارد که به وسیله‌ی تحصیلات قابل تغییر نیست.

در این تحقیق به جامعه شهری فارس و بوشهر پرداخته‌ایم، زیرا پدیده‌ی شهرنشینی و تغییرات مرتبط با آن وجه غالب نظام اجتماعی ما است. بنابراین مطالعه ابعاد مختلف زندگی شهری برای مطالعه و بررسی از اهمیت ویژه برخوردار است.

پیشینه‌ی تحقیق

عمده‌ی تحقیقات تجربی در مورد طبقات و تحرک اجتماعی در کشورهای غربی انجام گرفته است. حجم وسیعی از این نوع تحقیقات در اثر قبلی نویسنده مطرح شده است (مقدس، ۱۳۷۴؛ سوروکین، ۱۹۵۹؛ بلاو و دانکن، ۱۹۶۷ و سورنسن، ۱۹۹۱). بعضی از جمله آن پژوهش‌گرانی هستند که از زوایای مختلف به تحرک اجتماعی پرداخته‌اند. اکثر این جامعه‌شناسان بر موقعیت‌های اکتسابی، نقش آموزش‌های جدید و به جایگاه‌های خالی در ساختار شغلی توجه داشته‌اند.

بعضی دیگر مانند ریچاردسون از زاویه تحرک نزولی به این مسأله پرداخته‌اند (Richardson, 1977). او به این نتیجه رسیده است که فرزندان کشاورزان، مغازه‌داران بعضی از حرفه‌ای‌ها و ناظران سطح پایین بیشترین حد تحرک نزولی را تجربه کرده‌اند. او دلیل این حرکت نزولی را مربوط به هنجارهای شایسته‌سالاری می‌داند که فرزندان افراد در میرز طبقه متوسط، نمی‌توانند در رقابت‌ها شغلی شایستگی خود را نشان دهند. هوزر به تحرک

صعودی طبقات در انگلستان، فرانسه و سوئد پرداخته (Hauser, 1984) و به این نتیجه رسیده است که تحصیلات بخشی از تحرک طبقاتی را توضیح می‌دهد ولی درآمد و منزلت شغلی، چندان تأثیری بر توضیح تحرک صعودی ندارد. یائیس بر اساس طبقات اجتماعی ارائه شده به وسیله گلدتروپ به مطالعه تحرک طبقاتی در جامعه اسرائیل می‌پردازد و به این نتیجه می‌رسد که نابرابری قومیتی در کنار نابرابری‌های اقتصادی در این جوامع از عوامل تحرک اجتماعی می‌کاهد (Yaish, 2001). توجه به تأثیر تغییرات ساختاری، مانند سطح فعالیت‌های اقتصادی، انتقال در ساختار شغلی، و تفاوت طبقات در زاد و ولد، از دیگر تحقیقاتی است که در دهه هشتاد و قبل از آن مطرح شده است. برای مثال، سوئل با توجه به تغییرات ساختاری تحرک اجتماعی را مطرح کرده است (Sobel, 1983). گلدتروپ از دیدگاهی که بیشتر اقتباس از نظریات وبری است به تحرک اجتماعی و ساختار طبقاتی در انگلستان پرداخته است. برای گلدتروپ تحرک اجتماعی یک عامل مهم در صورت‌بندی طبقه اجتماعی است. چون اگر سیال بودن جامعه پذیرفته شده باشد، شکل‌گیری طبقه نیز امکان‌پذیر نخواهد بود. در انگلستان عدم تحرک اجتماعی عمیق راه را برای طبقات متمایز باز کرده است (Goldthrop, 1987). هورتن و همکارانش به مقایسه‌ی وضعیت سیاه پوستان آمریکایی در مقایسه با سفیدپوستان با تأکید خاص بر طبقه کارگر پرداخته و اظهار می‌دارند با توجه به سه طبقه متوسط، کارگر و پایین‌ترین (بیکار تا حداقل مزد) و آمارهای سال‌های ۱۸۶۰ تا ۱۹۹۰، افشار پایین‌تر طبقه کارگر از تحرک کمتری بر خوردار بوده‌اند و طبقه کارگر از طبقه متوسط بی بهره‌تر از تحرک بوده‌اند (Hourton, 2000). به عبارت دیگر تحرک اجتماعی در راستای نظم طبقاتی جامعه انجام می‌گیرد.

تحقیقات داخلی

اشرف و بنوعیزی در پژوهشی در سال ۱۳۵۶ در مورد تحرک اجتماعی در تهران و شیراز به این نتیجه رسیده‌اند که از طبقه کارگران ۱۸ درصد تحرک نزولی، ۳۴ درصد تحرک صعودی و بقیه فاقد تحرک بوده‌اند. از بین کارکنان یقه سفید ۲۶ درصد تحرک نزولی، ۳۹ درصد تحرک صعودی داشته و بقیه بدون تحرک بوده‌اند. در طبقه متوسط سنتی ۳۴ درصد

تحرك نزولى و ۳۸ درصد صعود کرده‌اند و در بين كارگران خدماتى ۱۳ درصد نزول و ۷۷ درصد صعود داشته‌اند (اشرف و بنوعزى، ۱۳۷۲). پژوهش ديگرى در مورد شهر لار به وسيله مك اينتاير انجام گرفته است كه ادعا دارد در سال‌هاى بعد از ۱۹۶۰ به دليل كار و تجارت در كشورهاي حاشيه خليج فارس، منابع ثروت جديدي در اختيار كسبه و كشاورزان نسل قديمى قرار گرفت كه امكانات جديدي براى نسل جديدمتر فراهم كرد تا با كسب فرصت‌هاي آموزشى و استخدام در دستگاه ادارى از تحرك صعودى برخوردار گردند (McIntire, 1984). يك رساله دكتورى مربوط به نويسنده در سال ۱۳۷۴ به تحرك اجتماعى در شيراز و ياسوج اختصاص دارد كه اين تحقيق مكمل آن است. (۱۳۷۴) اخيراً رساله‌اى در مورد تحرك اجتماعى در همدان انجام گرفته است كه با الهام از كار قبلى اينجانب است و به همان نتايجى رسيده است كه در شيراز و ياسوج معمول بوده است (قائمى، ۱۳۸۲).

چارچوب نظرى

بسيارى از متفكران اجتماعى به مسأله تغييرات اجتماعى به صورت عام و تفكيك طبقاتى جامعه به صورت خاص پرداخته‌اند. ماركس و دوركيم از پرآوازه‌ترين نظريه‌پردازان تغييرات تفكيك اجتماعى‌اند. ماركس بر تضاد طبقاتى كه حاصل دسترسى به نيروى توليدى جامعه است و موتور حركتى تغيراتى تاريخى به حساب مى‌آمد تأكيد داشت (ماركس، ۱۳۵۷). و دوركيم بر تفكيك مشاغل و پى آمد آن بر همبستگى اجتماعى نظر داشت (دوركيم، ۱۳۵۷). شايد اين ماكس وبر بود كه راه جديدمتري براى طبقات اجتماعى گشود و قايل به تمايز بين طبقه، پايگاه و حزب سياسى شد. طبقه بر اساس موقعيت اقتصادى تعريف مى‌شد كه به نظر او موقعيت طبقاتى در آخرين بررسى يك موقعيت بازاری است. با وجود تأكيدى كه بر تصاحب داراى به شكل سرمايه داشت كه عامل اصلى تعيين كننده شانس زندگى بود، پذيرفت كه مردم بر حسب احترام اجتماعى و منزلت (شيوه زندگى) نيز تمايز مى‌شوند و همچنين افراد به تلاش براى قدرت سياسى در قالب احزاب گوناگون مى‌پردازند (Weber, 1978). به طور كلى در مورد ماركس مى‌توان گفت كه او توجه كمترى به تحرك اجتماعى داشت. تنها نوع تحرك به رسميت شناخته از نظر او تحرك جمعى يا ساختارى بود. دوركيم تحرك اجتماعى را

حاصل تقسیم کار جدید اجتماعی و آن هم در یک فرایند ممتد تراکم اخلاقی و جمعیتی امکان‌پذیر می‌دانست. وبر معتقد بود که تحرک اجتماعی با فرصت‌های جدید بازار رونق یافته است و اگر جامعه‌ای تحرک اجتماعی را سد کند، امکان تضاد در جامعه افزایش می‌یابد. هر سه این نظریه‌پردازان به گونه‌ای بر نظریات جدیدتر در زمینه طبقات و تحرک اجتماعی تأثیر داشته‌اند که به صورت خلاصه مطرح می‌شود.

۱- تحرک اجتماعی در جامعه‌ای که ساختار طبقاتی شکل کامل خود را باز نیافته است، بخصوص در شرایط بعد از انقلاب‌ها، عمومیت بیشتری دارد (Sorokin, 1959).

۲- در جوامع جدید قشربندی‌هایی که بر اثر آموزش و کسب مهارت‌ها به وجود می‌آید، قابل نفوذتر از طبقات اقتصادی است (مقدس، ۱۳۷۴).

۳- در جوامع در حال توسعه قدرت سیاسی و دسترسی به ثروت هماهنگ باهم پیش می‌روند و قدرت سازمانی عامل مهمی در تأثیرگذاری بر جامعه و تحرک اجتماعی است (باتومور، ۱۳۶۵).

۴- جامعه طبقاتی با جامعه‌ای که دارای طبقه است متفاوت است. در جامعه طبقاتی طبقه اجتماعی تعیین کننده همه وجوه اجتماع است، لکن در جامعه دارای طبقات، همه امور اجتماع تحت تأثیر طبقه افراد نیست (Giddens, 1987).

۵- مؤلفه‌های طبقه اجتماعی چندگانه است و نمی‌توان آن را به وضعیت اقتصادی محدود کرد (گرب، ۱۳۷۳).

۶- طبقه‌ی اجتماعی با قشربندی مشاغل متفاوت است. این دو با هم ارتباط دارند اما لزوماً بر هم منطبق نیستند (Wright, 2000). در ضمن تحرک صعودی در قشربندی مشاغل، ساده‌تر از تحرک صعودی در طبقات اجتماعی است.

۷- قشر اجتماعی با طبقه اجتماعی متفاوت است. طبقات اجتماعی گروه‌های گسترده‌تری هستند که اعضای هر طبقه از نظر دسترسی به منابع با ارزش در جامعه وضع کم و بیش یکسانی دارند. اما اقلشار اجتماعی لایه‌های متفاوت در درون طبقات است (Ossowski, 1976).

جمع‌بندی و ارائه نظریات

از بررسی دیدگاه‌های مختلف چنین استنباط می‌شود که دو دیدگاه اصلی بر نظریات در مورد طبقات اجتماعی و تحرک اجتماعی سایه افکنده است. دیدگاه اول تحرک اجتماعی را برای سنجش فرصت نابرابر در جامعه به کار می‌گیرد، شیوه معمول در جامعه‌شناسی آمریکا و در دیدگاه دوم تحرک اجتماعی ابزار مهمی برای تحلیل شکل‌گیری طبقات است، شیوه معمول در جامعه‌شناسی اروپا (Sorensen, 1991). در دیدگاه اول بر تأثیرات سلسله مراتب عمودی شغل تأکید می‌شود و در دیدگاه دوم تأکید بر تأثیرات غیرعمودی یا توپولوژیکی طبقه است (Wong, 1992; Hope, 1982). در این تحقیق تحرک بر اساس دیدگاه اول و دوم مورد مطالعه قرار گرفته است. تحرک شغلی بر اساس منزلت مشاغل و طبقات اجتماعی بر حسب سرمایه اقتصادی و سازمانی مورد بررسی قرار گرفته است.

مفاهیم اساسی و فرضیه‌های تحقیق

در این قسمت، ابتدا مفاهیم اساسی تعریف و سپس فرضیه‌های تحقیق و متغیرهای فرضیه‌ها تعریف می‌شوند:

تحرک بین نسلی (یا تحرک ساختاری) - عبارت است از تفاوت منزلت شغل فرد با منزلت شغل پدر او.

تحرک درون نسلی (یا تحرک مبادله ای) - تفاوت منزلت اولین شغل فرد با منزلت آخرین شغل اوست.

شغل یا پیشه - مجموعه کارهایی است محدود، مشخص و مستمر که برای تولیداتی، خدماتی برای به دست آوردن سود، مزد یا حقوق منظمی انجام می‌گیرد و به وسیله آن معاش و گذران زندگی و یا تجمع سرمایه امکان می‌پذیرد. به همین دلیل به پایگاه و قشر بندی اجتماعی ارتباط دارد (گرینت، ۱۳۸۲). با این تعریف تخصص‌های کارکردی مانند همسر، ریش سفید محله و قبیله، و فعالیت‌های بدون درآمد و سود مانند خانه‌داری، دانشجویی، سربازی و نظایر این‌ها در تعریف شغل نمی‌گنجد.

ساخت مشاغل - به گروه‌بندی‌های مشاغل بر اساس منزلت مشابه دسته‌ای از مشاغل و یا بر اساس فعالیت‌های مشابه آنها ساخت مشاغل گویند. همچنین عرضه و تأمین نیروی گروه‌های شغلی از یکدیگر را ساخت مشاغل گفته‌اند (Blau, 1967).

منزلت مشاغل - درجه‌بندی مشاغل برحسب اهمیت آنها برای مردم و خاصیت‌های مستتر در آن (میزان درآمد، کشش‌پذیری، آزادی فکری و یدی، و محیط کار) می‌باشد. در اینجا از منزلت مشاغل که به وسیله نویسنده محاسبه (مقدس، ۱۳۷۴) و برای مطالعه شهرهای مورد تحقیق دوباره جرح و تعدیل گردید، استفاده شده است.

طبقه اجتماعی - با اقتباس از نظریه بورديو طبقه اجتماعی را عبارت از مجموعه خانواده‌هایی که از نظر برخورداری سرمایه اقتصادی (مستغلات، اموال منقول و ثابت)، یا سرمایه نمادی (قدرت استخدام دیگران و استفاده از حاصل کار مستخدمین به نفع خود یا دیگری) و یا سرمایه فرهنگی (مدارک تخصصی و رسمی) وضع مشترکی دارند (Bourdieu, 1986)؛ تعریف کرده‌ایم.

بر طبق این تعریف پنج طبقه به شرح زیر قابل تفکیک است:

۱- سرمایه‌داران:

الف- سرمایه‌داران بزرگ شامل صاحبان وسایل تولید اصلی و تجار عمده‌ای که قدرت استخدام کارگر و کارمند دارند.

ب- زمینداران و رمة داران بزرگ (دارای کارگر)

۲- کسبه، حرفه‌ای‌ها و صاحبان حرف مستقل که دارای حداکثر چهار شاگرد یا کارگر و کارمند هستند.

۳- متخصصان و مدیران اداری، بدون قدرت استخدام، دارای قدرت سازمانی

۴- کارکنان یقه سفید دارای تخصص و بدون قدرت سازمانی

۵- کارگران شامل الف- انواع کارگران شهری و ب- کشاورزان کم درآمد و کارگران کشاورزی.

فرضیه‌های اصلی

با توجه به نظریه‌های تحقیق و تعاریف، فرضیه‌های تحقیق عبارتند از:

- ۱- منزلت اولین شغل فرد با منزلت شغل پدر یا سرپرست او همبستگی دارد.
- ۲- منزلت شغل فرد با میزان تحصیل فرد همبستگی دارد.
- ۳- منزلت شغل فرد با میزان تحصیل پدر یا سرپرست او همبستگی دارد.
- ۴- میزان تحصیل فرد با میزان تحصیل پدر و مادر او بستگی دارد.
- ۵- وضع مهاجر یا بومی بودن افراد با تحرک شغلی آنها همبستگی دارد.
- ۶- شهرهای مختلف فارس و بوشهر از نظر تحرک شغلی وضع یکسانی دارند.
- ۷- وضع طبقاتی پدر یا سرپرست افراد با تحرک اجتماعی (شغلی) آنها همبستگی دارد.
- ۸- وضع قومی افراد با تحرک شغلی آنها همبستگی دارد.
- ۹- وضع طبقاتی فرد با وضع طبقاتی پدر یا سرپرست فرد همبستگی دارد.

شیوه تحقیق

۱- روش جمع‌آوری داده‌ها - قسمت عمده داده‌های این تحقیق از طریق روش پیمایشی و به کمک مصاحبه با افراد واجد شرایط به دست آمد. داده‌هایی که از این طریق به دست می‌آید. مهم‌ترین و اصلی‌ترین اطلاعاتی است که در آزمون فرضیه‌ها به کار گرفته می‌شود و امکان تعمیم داده‌ها را فراهم می‌آورد.

ابزار مورد استفاده در این شیوه پرسشنامه و برنامه مصاحبه بود.

پرسش‌نامه و آزمون مقدماتی - در این تحقیق، پرسش‌نامه از دو قسمت تشکیل شده بود. قسمت اول سؤالاتی در مورد خصوصیات اجتماعی و تاریخیچه‌ی کامل زندگی شغلی فرد و قسمت دوم دربرگیرنده شاخص‌های عینی وضع طبقاتی افراد بود.

۲- نمونه‌گیری - قبل از بحث از نمونه‌گیری لازم است شیوه انتخاب شهرهای مورد تحقیق مطرح گردد. ابتدا استان فارس به چهار منطقه تقسیم و از بین هر منطقه یک شهر به صورت تصادفی برگزیده شد. آباءه از منطقه شمال، استهبان از شرق، لار از جنوب و کازرون از غرب. شهر شیراز در تحقیق جداگانه در گذشته مورد بررسی قرار گرفته بود. شهر بوشهر نیز از این

جهت برگزیده شد تا امکان تعمیم و قدرت تطبیق با شهری بندری که دارای بافت جداگانه‌ای است، فراهم گردد. در ضمن بوشهر از شهرهای استان فارس هم چندان فاصله ندارد، و از سابق مراودات تجاری و فرهنگی با شیراز مرکز استان فارس داشته است. در هر شهر به نسبت جمعیت شاغل آن شهر حدود دو درصد از جمعیت شاغلان بین ۶۵-۱۶ ساله به صورت تصادفی برگزیده شدند. این میزان در سطح ۵٪ پایایی و ۹۵٪ اطمینان، با فرض ۵۰٪ واریانس پارامترها در جمعیت معنی‌دار بود (Lin, 1978). برای گزینش تصادفی شاغلان، ابتدا در هر شهر مناطقی به تصادف برگزیده و در داخل مناطق خانواده‌هایی به صورت تصادفی انتخاب شدند و در داخل هر خانواده، یکی از شاغلان مورد مصاحبه قرار گرفت که بیشتر این فرد سرپرست خانواده بود. حجم نمونه هر شهر و کل نمونه پنج شهر به شرح ذیل می‌باشد.

آباد	استهبان	کازرون	لار	بوشهر	جمع
۲۹۴	۲۱۶	۳۶۰	۳۲۰	۶۴۳	۱۸۳۳

معرفی جامعه مورد مطالعه

استان فارس و شهرهای مورد مطالعه - استان فارس از نظر فعالیت‌های صنعتی یکی از استانهای نیمه فعال محسوب می‌گردد و از این نظر در بین استانهای کشور رتبه هشتم را دارا است. از نظر سطح فعالیت‌های اقتصادی نیز نیمه فعال است و رتبه دوازدهم دارد (خرراط زبردست، ۱۳۷۰). نزدیکی به خلیج فارس و داشتن جلگه‌های پهناور در بعضی از نواحی و آب و هوای متنوع، امکان فعالیت‌های تجاری و تولیدات کشاورزی را از زمین‌های دور در این خطه فراهم آورده است. مرکزیت سیاسی و فرهنگی شیراز، به خصوص در بعد فلسفه و عرفان و شعر، دیگر شهرهای فارس را هم متأثر ساخته است. البته تفاوت‌های بارزی در بین شهرهای فارس وجود دارد. در شهرهایی مثل لار که شرایط طبیعی نامساعدتر و به خلیج فارس نزدیکتر بوده‌اند، به خصوص از زمان رونق بازار نفت در شیخ‌نشین‌ها، تجارت بر کشاورزی و صنعت غلبه دارد. در آباده به دلیل تماس بیشتر با فرهنگ‌های خارج از استان، سطح آموزش عالی بهتر و کیفیت نیروی انسانی آن هم سطح شیراز است. (سازمان برنامه و بودجه استان فارس، ۱۳۷۱) و بنابراین تحرک عمومیت بیشتری دارد. استهبان شهری است به نسبت بسته که

فعالیت‌های سنتی باغداری دیم (انجیرکاری) در آن رواج دارد. روح قناعت و خویش‌داری در بین مردم این سامان آنها را از فعالیت‌های گسترده امروزی باز داشته است. امروزه رونق آموزش‌های عالی در شهر رونق اقتصادی نسبی را به همراه داشته است. کازرون که مثل بقیه شهرهای فارس متکی به کشاورزی بود، در دوران نفوذ انگلیسی‌ها، به دلیل سیاست تشویق تریاک‌کاری (بعد از شیراز)، قشری از سرمایه‌داران جدید در این شهر به وجود آورد که سرمایه‌گذاری‌های دیگری را در پی داشت (Olson, 1981). اما علی‌رغم این تفاوت‌ها اکثر شهرهای فارس، از حالت کشاورزی و یا صنعتی بودن (صنایع دستی) به شهرهای خدماتی تبدیل شده‌اند (سازمان برنامه و بودجه استان فارس، ۱۳۶۹).

شهر بوشهر مرکز استان بوشهر است که قبل از اهمیت پیدا کردن شهرهای خرمشهر و آبادان و پیش از انتقال بندر صادرات و واردات جنوب ایران از بوشهر به بندرعباس، از رونق قابل توجهی برخوردار بود. قطع شدن رابطه تجاری گسترده این شهر با دنیای خارج از کشور ضربه سهمگینی بر پیکر این شهر وارد کرد که در نتیجه فعالیت‌های اقتصادی آن رو به رکود گذاشت. امید است که با سرمایه‌گذاری‌های جدید در منطقه عسلویه بر رونق این بندر قدیمی افزوده شود. در زیر به کمک آمار و ارقامی که در دسترس بوده است دگرگونی ساختار شغلی در استان فارس و بوشهر ارائه می‌گردد.

جدول شماره ۱- دگرگونی ساختار جمعیت شاغل در نقاط شهری استان فارس، درصد

جمعیت شاغل در بخش‌های مختلف

بخش فعالیت	۱۳۴۵	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵
بخش کشاورزی	۱۱/۳	۷/۳	۶	۶/۴
بخش صنایع	۳۷/۹	۳۳/۴	۲۶/۵	۲۹/۴
بخش خدمات	۴۸/۳	۵۸/۷	۶۳/۷	۶۲/۵
نامشخص	۲/۵	۰/۶	۳/۸	۱/۷
جمع	۱۰۰/	۱۰۰/	۱۰۰/	۱۰۰/

منبع: سازمان برنامه و بودجه استان فارس، ۱۳۶۹ و نتایج سرشماری نفوس و مسکن، مرکز آمار ایران، ۱۳۷۶.

چنان‌که جدول شماره ۱ نشان می‌دهد، بخش خدمات در شهرهای استان فارس به طور فزاینده‌ای رو به رشد داشته است. ضعف فعالیت‌های صنعتی به دلیل عدم سرمایه‌گذاری کافی در این بخش، جواب‌گوی نیروی جویای کار در حال رشد شهرها نبوده و بنابراین بخش خدمات دارای رشدی غیرطبیعی داشته است. در سال‌های ۱۳۷۵ و بعد از آن تا حدودی این وضع کاهش داشته است. چنان‌چه شاغلان بخش صنعت تا حدودی افزایش یافته و از شاغلان بخش خدمات اندکی کاسته شده است. آمارها در بوشهر نیز گویای همین واقعیت است.

جدول شماره ۲: سن پاسخ‌گویان

گروه سنی	تعداد	درصد
۱۵-۲۴	۵۴	۲/۹
۲۵-۳۴	۴۹۶	۲۷/۰
۳۵-۴۴	۶۵۹	۳۶/۰
۴۵-۵۴	۳۶۴	۱۹/۸
۵۵-۶۴	۲۰۵	۱۱/۲
۶۵	۴۶	۲/۶
بی جواب	۹	۰/۵
جمع	۱۸۳۳	۱۰۰/۰

همان‌طور که جدول شماره ۲ نشان می‌دهد، پرشمارترین گروه سنی شاغلان گروه ۳۵-۴۴ و پس از آن گروه ۲۵-۳۴ است، که با توجه به جوان بودن جمعیت ایران طبیعی است. بیش از ۶۰ درصد از شاغلان در سنین بین ۲۵-۴۴ قرار دارند.

وضعیت تحصیلی

جدول شماره ۳: وضع تحصیلی پاسخگویان

گروه تحصیلی	تعداد	درصد
بالاتر از لیسانس	۲۵	۱/۴
لیسانس	۱۱۴	۶/۲
کاردانی	۱۴۲	۷/۷
دیپلم	۵۱۸	۲۸/۳
سیکل	۳۳۳	۱۸/۱
ابتدایی	۵۳۳	۲۹/۱
بی سواد	۱۶۸	۹/۲
جمع	۱۸۳۳	۱۰۰/۰

سطح تحصیل شاغلان در ایران پایین است. در جدول شماره ۳ نیز شاهدیم که حدود ۸۵٪ شاغلان دارای مدرک دیپلم و زیر آن می‌باشند. از نظر وضع تاهل ۹۱٪ متاهل و ۷٪ مجرد و بقیه بیوه و مطلقه بوده‌اند. از نظر مهاجرت حدود ۷۱٪ بومی هر شهر و بقیه مهاجر از شهرها و روستاهای دیگر بوده‌اند. عدم امکانات در شهرهای کوچک آنها را بیشتر مهاجرفرست کرده است تا مهاجرپذیر.

وضعیت قومی: از آنجا که شهرهای مورد مطالعه، شهرهای فارس‌نشین هستند، بنابراین ۹۷/۲ درصد آنها فارس و فقط ۲/۸ درصد آنها اقوام غیر فارس بوده‌اند.

وضع شغلی و طبقاتی: در جدول‌های شماره ۴ و ۵ به ترتیب وضع شغلی و طبقاتی افراد با پدرانشان مقایسه شده است.

جدول شماره ۴: وضع گروه‌های شغلی پدران و فرزندان

فرزندان	پدران	گروه شغلی	گروه منزلت شغل
۱/۳	۰/۲	مشاغل علمی، تخصصی و مدیریتی	۷۶-۱۰۰
۱۱/۳	۴/۱	مشاغل نیمه تخصصی و تخصصی اداری	۵۹-۷۵
۸/۹	۲۱/۶	کارکنان بخش تولید	۴۶-۵۸
۵۷/۴	۴۲/۴	مشاغل بازرگانی و فروشنده‌گی و اداری	۳۹-۴۵
۱۲/۱	۱۷/۳	کارگران ماهر، تولید کشاورزی و حمل و نقل	۲۹-۳۸
۹/۰	۱۴/۴	کارگران ساده و کارگران کشاورزی	کمتر از ۲۹
۱۰۰/۰	۱۰۰/۰		جمع

به طوری که جدول ۴ نشان می‌دهد از نظر منزلت مشاغل وضع شاغلان امروزی به مراتب بهتر از وضع پدرشان است. به جز در گروه شغلی کارکنان بخش تولید که نسل قبل وضع بهتری نسبت به امروز داشته است.

جدول شماره ۵: وضع طبقات اجتماعی پدران و فرزندان

طبقات و ائتشار اجتماعی	مالک بزرگ کشاورزی	مالک خرده پای کشاورزی	سرما به داران شهری	کارکنان مستقل (کسبه) رؤسای اداری	مدیران و غیرمدیر	متخصص عادی	کارمندان کارمندان دون پایه و کارگران	جمع
پدران	۱/۶	۱۸/۶	۰/۳	۴۲/۲	۰/۱	۰/۶	۳۵/۸	۱۰۰/۰
فرزندان	۱/۰	۲/۲	۹/۲	۳۱/۲	۱۳/۸	۸/۷	۲۲/۷	۱۰۰/۰

جدول شماره ۵ نشان می‌دهد که از مالکین خرده پای به شدت کاسته شده است و بر تعداد کارمندان عادی افزوده شده است. از تعداد کارمندان دون پایه و کارگران هم کاسته شده است. اما این کاهش بیشتر به لحاظ کاهش کارگران است. چون تبدیل شدن شهرهای کوچک از کارکرد تولیدی به خدماتی از تعداد کارگران کاسته است. اتفاق دیگری که در دونسل شاهدیم افزایش صاحبان تخصص یا سرمایه فرهنگی در نسل جدید است که در راستای

افزایش سطح دانش دانشگاهی در بین اقشار مختلف جامعه و سرمایه‌گذاری‌های نوین است که به تخصص احتیاج دارد.

تحلیل داده‌ها

ابتدا به ساخت مشاغل در کل شهرها می‌پردازیم. در اینجا ساخت به معنی رابطه گروه‌های شغلی با یکدیگر از نظر گروه عرضه و تأمین است. یعنی نیروهای یک گروه شغلی از چه گروه‌های دیگر در نسل گذشته تأمین می‌شود و هر شغلی از نسل گذشته به چه گروه‌هایی نیرو عرضه می‌کند.

در استان فارس و بوشهر، چنان که آمار و ارقام سرشماری‌ها نیز مؤید این مطلب است، شاهد تغییرات عمیق در ساخت مشاغل شهری هستیم. لکن تفاوت‌هایی در شهرها دیده می‌شود.

برای جلوگیری از گسترش مطالب، وضع ساخت مشاغل هر شهر به صورت کامل ارائه نشده است. اما جهت ارائه تصویری از گروه‌های شغلی نسل گذشته و حال، در جدول شماره ۶ گروه شغلی نسل فرزندان در مقایسه با گروه شغلی پدران آورده شده است. درصد‌های بالا در هر خانه‌ی جدول درصد‌های گروه شغلی پدران شاغلان پنج شهر را نشان می‌دهد. درصد‌های پایین در هر خانه متعلق به گروه شغلی فرزندان آنها است. در همه شهرهای فارس از میزان کارگران ساده و غیر ماهر کاسته شده است. کارکنان بخش تولید نیز همین سرنوشت را دارند و این روندی است که به دلیل از رونق افتادن صنایع تولیدی کشاورزی و دستی و جذب به خدمات بازرگانی و اداری مانند دیگر نقاط شهری استان است. در بوشهر به دلیل اینکه در قبل متذکر شدیم، عدم رونق اقتصادی در شهر، باعث گردیده است که مشاغل کارگری و کارمندی دون پایه و خدمات با منزلت پایین‌تر در بین نسل جدید بیشتر از نسل قدیم رواج داشته باشد. گرچه در اینجا نیز شاهد یک تحول شغلی هستیم لکن این تغییر و تحول به ضرر نسل جدید تمام شده است. وضع تغییر شغلی طی دو نسل در کازرون و لار و نیز آباده نشان می‌دهد که شاغلان از نظر شغل‌هایی که دارای منزلت بالاتری هستند، وضع بهتری نسبت به نسل گذشته دارند. در کل میزان ضریب همبستگی گروه شغلی پدران و

فرزندان ضعیف است ($I=0/19$)، که نشان دهند تحرک شغلی است. این وضعیتی است که در اغلب شهرهای ایران و از جمله در چهار شهر فارس و بوشهر (با تفاوت‌های اندکی) یکسان است.

جدول شماره ۶ گروه شغلی پدران و فرزندان در ۴ شهر فارس و بوشهر

گروه شغلی	کارگران (غیر ماهر)	کارگران ماهر، تولید کشاورزی، و حمل و نقل	کارکنان بازرگانی، و اداری	کارکنان بخش تولیدی	کارکنان متخصص اداری	مشاغل تخصصی و مدیریتی	جمع
آبادیه							
پدران	۱۸/۹	۱۷/۲	۴۳/۴	۱۷/۲	۲/۳	۱/۰	
فرزندان	۱۰/۹	۱۱/۵	۵۲/۰	۹/۹	۱۴/۵	۱/۲	۱۰۰
استهبان							
پدران	۱۱/۸	۲۷/۸	۲۵/۰	۲۹/۳	۶/۱	۰/۰	
فرزندان	۹/۴	۲۳/۴	۳۸/۵	۱۵/۸	۱۲/۴	۰/۵	۱۰۰
بوشهر							
پدران	۷/۸	۱۰/۴	۵۰/۰	۲۳/۰	۶/۲	۰/۰	
فرزندان	۱۰/۴	۱۱/۳	۶۹/۳	۳/۵	۶/۷	۱/۳	۱۰۰
کازرون							
پدران	۱۹/۲	۱۷/۹	۴۱/۹	۱۹/۳	۱/۷	۰/۰	
فرزندان	۱۱/۳	۱۱/۰	۵۲/۶	۸/۹	۱۵/۷	۰/۷	۱۰۰
لار							
پدران	۱۸/۲	۲۶/۳	۳۵/۴	۱۷/۲	۲/۰	۱/۰	
فرزندان	۱۰/۳	۱۹/۷	۴۴/۲	۱۱/۶	۱۱/۶	۲/۷	۱۰۰

در استهبان به دلیل عدم تغییر گسترده در ساخت مشاغل، یا ورود شاغلان نسل جدید به گروه شغلی که تقریباً مشابه گروه شغلی پدرانشان بوده است، ضریب همبستگی بیشتر از دیگر شهرها است ($I=0/37$) که نزدیک به ضریب همبستگی بوشهر است. ($I=0/4$) برای درک اینکه کدامیک از شهرها از نظر تحرک شغلی وضع بهتری دارند از تحلیل واریانس استفاده شده است که در قسمت بعد به آن پرداخته‌ایم.

تحرك طبقاتی و عوامل مؤثر در آن

در جدول شماره ۷ تحرك طبقاتی در شهرهای مورد مطالعه نشان داده شده است. هر خانه جدول دارای دو نوع درصد یعنی عرضه و تأمین است. یعنی نیروهای یک طبقه امروزی از چه طبقات دیگری در نسل گذشته تأمین شده است (درصد بالا) و هر طبقه‌ای در نسل گذشته به چه طبقاتی نیرو عرضه کرده است. (درصد پایین) برای مثال هیچ مالک بزرگ امروزی در نمونه ما نبوده است که پدرش مالک بزرگ باشد و برعکس فرزند هیچ مالک بزرگی هم به صورت مالک بزرگ در نیامده است. اما حدود ۷۰ درصد مالکان بزرگ امروزی از طبقه خرده مالکی به آن وارد شده‌اند و این طبقه خرده مالکان حدود ۴ درصد نیروی به بزرگ مالکان عرضه کرده است. این تفاوت نشان می‌دهد که تعداد خرده ماکان در نسل گذشته زیاد بوده است، و در امروز تعداد بزرگ مالکان کشاورزی پر شمار نیستند. چنان‌که این جدول نشان می‌دهد، ما شاهد کاهش شدید مالکان خرده پای کشاورزی و افزایش کارمندان اداری و سرمایه‌داران شهری (خدماتی و تولیدی) در نسل جدید هستیم. مدیران و رؤسای اداری که در نسل گذشته در شهرهای ایران چندان اهمیت نداشته‌اند، به لحاظ افزایش فعالیت‌های اداری و گسترش نظام دیوان‌سالاری توسعه پیدا کرده‌اند. ۴۵/۵ درصد از فرزندان کشاورزان به کارکنان مستقل شهری تبدیل شده‌اند و بقیه به کارمندان اداری و متخصصان موسسات مختلف و یا کارگران شهری مبدل گشته‌اند. از طرف دیگر پدران ۸۰ درصد سرمایه‌داران شهری و مدیران اداری امروزی، سرمایه‌داران شهری و مدیران اداری دیروز بوده‌اند. این نشان می‌دهد که در این دو طبقه وراثت طبقاتی از دیگر طبقات بیشتر است. بخش عمده فرزندان متخصصان غیرمدیر (۷۰ درصد) نیز به قشر مدیران و متخصصان غیرمدیر امروزی وارد شده‌اند.

جدول شماره ۷: تحرک طبقاتی بین نسلی در ۴ شهر فارس و بوشهر

فرزندان پدران طبقه	کشاوری بزرگ مالک	مالکان کشاوری خرده‌پای	شهری سرمایه داران	کسبه	رؤسای اداری مدیران و	معلم متخصصین غیر	کارمندان عادی	کارگران	جمع کل
مالک بزرگ کشاوری	۰/۰ ۰/۰	۷۰/۶ ۳/۷	۰/۰ ۰/۰	۲۳/۵ ۰/۵	۰/۰ ۰/۰	۰/۰ ۰/۰	۵/۹ ۱/۲	۱۷ ۰/۹۲	
مالکان خرده پای کشاوری	۲/۵ ۹/۱	۶۷/۵ ۸/۳	۰/۰ ۰/۰	۲۰/۰ ۱/۱	۰/۰ ۰/۰	۰/۰ ۰/۰	۵/۰ ۰/۳	۴۰ ۱/۱	
سرمایه داران شهری	۰/۰۰ ۹/۱	۱۶/۱ ۸/۰	۱/۲ ۴۰/۰	۵۵/۳ ۱۲/۰	۱/۲ ۲۰/۰	۰/۶ ۲/۹	۲۵/۵ ۶/۵	۱۶۱ ۸/۸	
کسبه	۰/۹ ۴۵/۵	۱۴/۱ ۲۳/۷	۰/۰ ۰/۰	۵۵/۳ ۴۰/۸	۰/۲ ۱۰/۰	۱/۱ ۱۷/۶	۲۸/۴ ۲۴/۸	۵۵۷ ۳۰/۴	
مدیران و رؤسای اداری	۰/۴ ۹/۱	۲۱/۱ ۱۶/۳	۰/۸ ۴۰/۰	۳۱/۱ ۱۰/۵	۱/۶ ۴۰/۰	۳/۲ ۲۳/۵	۳۸/۸ ۱۵/۲	۲۵۱ ۱۳/۷	
متخصصین غیرمدیر	۰/۶۲ ۹/۱	۱۴/۹ ۶/۸	۰/۰ ۰/۰	۳۵/۹ ۸/۲	۱/۷ ۳۰/۰	۷/۰ ۳۵/۳	۳۱/۸ ۸/۶	۱۷۰ ۹/۳	
کارمندان عادی	۰/۵ ۹/۱	۱۲/۶ ۸/۰	۰/۵ ۲۰/۰	۳۶/۸ ۱۰/۳	۰/۰ ۰/۰	۲/۴ ۱۴/۷	۴۲/۷ ۱۴/۱	۲۰۶ ۱۱/۳	
کارگران	۰/۵ ۹/۱	۲۰/۶ ۲۵/۲	۰/۰ ۰/۰	۳۰/۷ ۱۶/۵	۰/۰ ۰/۰	۰/۵ ۵/۹	۴۷/۷ ۳۰/۴	۴۲۱ ۱۲/۱	
جمع کل	۱۱ ۰/۶	۳۲۵ ۱۷/۷	۵ ۰/۲۷	۷۴۰ ۴۰/۳۷	۱۱ ۰/۶	۳۴ ۱/۹	۶۲۷ ۳۴/۲	۱۸۳۳ ۱۰۰	

بسیاری از فرزندان کارگران نیز در همان طبقه پدری باقی مانده‌اند. بنابراین در مجموع می‌توان گفت که وراثت طبقاتی در شهرهای فارس و بوشهر عمومیت دارد و این در راستای وضع شیراز نیز هست. مجذور کا این جدول متقاطع معنی دار است، و درصدهای بالای روی قطب و اطراف آن نشانگر همین وراثت است. برای مثال در طبقه کاسبان ۴۰/۸ درصد کاسبان امروزی از خانواده کاسبان هستند و از طرف دیگر ۵۵/۳ درصد پدران کاسب نیز دارای فرزند کاسب هستند. در مجموع آنچه که در تحرک طبقاتی اثر دارد و جدول ۷ نشانگر آن است سرمایه اقتصادی و قدرت سازمانی است و سرمایه فرهنگی نمی‌تواند با آنها رقابت کند.

تحرك شغلى و عوامل مؤثر در آن

در جدول ۸ وضع تحرك شغلى در شهرهاى فارس و بوشهر ارائه شده است. در اين جدول انواع تحرك شغلى مطابق گروه بندى زير ارائه شده است:

اگر منزلت شغل فرزند بيشتر از ۱۹ نمره از منزلت شغل پدر بالاتر باشد = صعودى بالا.

اگر منزل شغل فرزند ۲ تا ۱۹ نمره از منزلت شغل پدر بالاتر باشد = صعودى.
اگر منزلت شغل فرزند ۰ تا ۱/۹ نمره از منزلت شغل پدر بالاتر باشد = بدون تحرك.
اگر منزلت شغل فرزند ۱ تا ۱۹ نمره از منزلت شغل پدر کمتر باشد = نزولى.
اگر منزلت شغل فرزند بيشتر از ۱۹ نمره از منزلت شغل پدر کمتر باشد = كاملاً نزولى.

جدول شماره ۸: مقايسه وضع تحرك شغلى در شهرهاى فارس و بوشهر

تعداد	صعودى بالا	صعودى	بدون تحرك	نزولى	كاملاً نزولى	تحرك شهر
۲۸۵	۳۶/۵	۱۶/۱	۲۰/۷	۱۶/۱	۱۰/۵	آباده
۲۱۱	۳۰/۳	۱۱/۸	۲۹/۴	۱۱/۴	۱۷/۱	استهبان
۲۹۰	۳۲/۸	۱۳/۴	۲۷/۹	۱۱/۷	۱۴/۱	كازرون
۳۰۰	۳۳/۷	۱۶/۷	۲۳/۰	۱۱/۷	۱۵/۰	لار
۶۴۶	۲۱/۱	۱۱/۳	۲۸/۵	۲۰/۰	۱۹/۲	بوشهر
۱۰۸۶	۳۳/۵	۱۴/۷	۲۴/۹	۱۲/۸	۱۴/۰	فارس (۴ شهر)

همانطور كه جدول شماره ۸ نشان مى دهد، بهترين وضع تحرك مربوط به آباده است، سطح بالاي آموزش عالي در اين شهر تحرك صعودى ترى را باعث شده است. سپس شهر لار است كه رونق تجارى شهر و كار در كشورهاي حاشيه خليج فارس، امكان تحرك بيشترى را براي شاغلان فراهم ساخته است. كازرون در رديف سوم است، و بالاخره بدترين وضع در فارس، متعلق به استهبان است. نسل گذشته اين شهر از نظر سرمايه اقتصادى بهتر از

نسل جدید بوده است. قانون ارث از امکان انتقال ثروت پدری به نحوی که در وضع اقتصادی فرزند تأثیر داشته باشد، می‌کاهد. در مجموع شهرهای فارس وضع بهتری از بوشهر داشتند. رکود اقتصادی شهر بوشهر راه را برای تحرک اجتماعی نسل جدید سد کرده است.

جدول شماره ۹: رابطه طبقه پدر با تحرک اجتماعی فرد در شهر آباءه

طبقه	تحرک	نزولی شدید	نزولی کم	ثابت	نیمه صعودی	صعودی کامل
بزرگ مالک	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۱۰۰/۰	۰/۰
کشاورزخرده‌پا	۲۵/۰	۲۱/۷	۲۰/۰	۳/۳	۲۰/۰	۲۰/۰
سرمایه دار	۰/۰	۰/۰	۵۰/۰	۰/۰	۱/۷	۱/۷
کاسب	۷/۳	۱۳/۶	۲۵/۵	۲۱/۸	۳۱/۸	۳۱/۸
متخصص	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۱۰۰/۰	۱۰۰/۰
کارمند	۹/۱	۳۶/۴	۹/۱	۹/۱	۳۶/۴	۳۶/۴
کارگر	۶/۰	۸/۸	۱۷/۰	۱۸/۰	۵۱/۰	۵۱/۰
جمع	۱۰/۵	۱۶/۱	۲۰/۷	۱۶/۱	۳۶/۵	۳۶/۵

جدول شماره ۹ نشان می‌دهد که به دلیل رونق کشاورزی در آباءه، فرزند مالکان وضعی بهتر از دو شهر قبلی دارند و بنابراین در حد محدودی در نسل گذشته، سرمایه‌گذار بخش کشاورزی (همراه با استخدام دیگران) وجود داشته است. به دلیل تحصیلات بالاتر نیروهای متخصص امکانات بیشتری را برای فرزندان خود فراهم کرده‌اند. خدماتی بودن این شهر در گذشته نیز بیشترین شاغلان در قشر سرمایه‌گذاران بخش خدماتی (بدون کارگر) یا کاسب جای داشته‌اند که حدود ۳۲ درصد تحرک صعودی پیدا کرده‌اند. در اینجا بیشترین حد تحرک شغلی مربوط به فرزندان متخصصان و پس از آنها کارگران، اداریان و کشاورزان خرده‌پا و بیشترین حد تحرک نزولی مربوط به قشر کارکنان مستقل (سرمایه‌گذاران بدون کارگر) است.

همانطور که در جدول شماره ۱۰ مشهود است، در شهر استهبان فعالیت‌های کشاورزی گسترده، که تولید کننده را به سمت استخدام نیروهای دیگران می‌کشاند بسیار محدود است، مگر به صورت فصلی. از این نظر در نمونه‌ی این شهر سرمایه‌دار بخش کشاورزی که اعضای در استخدام داشته باشد، وجود ندارد. عدم وجود سرمایه‌گذاری‌های کلان در بخش صنعت و خدمات نیز در نسل گذشته، باعث شده است که در نمونه این شهر چنین قشری وجود نداشته باشد. مدیران اجرایی نیز که به مدیران ادارات دولتی محدود می‌گردد، رقمی بسیار ناچیز بوده است. نیروهای متخصص فقط ۰/۵ درصد کل شاغلان بوده است. در نسل گذشته کارمندان این شهر نیز اندک بوده است (۳/۳ درصد). بیشترین میزان تحرک صعودی مربوط به فرزندان قشر مستقل (دارای سرمایه، بدون نیروی استخدامی) است و تحرک نزولی شدید مربوط به فرزندان قشر کشاورزان است. این فرزندان در تغییرات جدید شهری و نیز همان‌طور که اشاره شد، به دلیل قانون ارث اسلامی از مالکیت محروم و تحرک نزولی پیدا کرده‌اند. از آنجا که فرزندان قشر تولیدکنندگان مستقل و کارگران بیشتر به قشر کارمندان وارد شده است، لذا در این قشر تحرک شدیدتر بوده است. میزان مجذور کادر همهی شهرها نشان می‌دهد که همبستگی قوی بین طبقه اجتماعی پدر و تحرک اجتماعی فرزندان وجود دارد.

جدول شماره ۱۰: رابطه طبقه پدر با تحرک اجتماعی فرد در شهر استهبان

میزان تحرک طبقه پدر	نزولی شدید	نزولی کم	بدون تحرک	تحرک نیمه صعودی	تحرک صعودی
کشاورز خرده‌پا	۳۱/۰	۲۱/۱	۲۲/۵	۵/۶	۱۹/۷
کسبه	۹/۸	۷/۳	۳۵/۴	۱۳/۴	۳۴/۱
متخصص غیرمدیر	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۱۰۰/۰	۰/۰
کارمند	۱۴/۳	۰/۰	۵۷/۱	۲۸/۶	۰/۰
کارگر	۱۰/۰	۶/۰	۲۶/۰	۱۴/۰	۴۴/۰
جمع	۳۶	۲۴	۶۲	۲۵	۶۴
	۱۷/۱	۱۱/۴	۲۹/۴	۱۱/۸	۳۰/۳

بر اساس یافته‌ها، در بوشهر نیز مانند استهبان فعالیت کشاورزی گسترده در شهر چندان رونق نداشته است، لکن در این شهر در حد محدودی به لحاظ فعالیت‌های تجاری و رونق آن در گذشته، حدود ۰/۲ درصد جزء سرمایه‌داران دارای نیروی استخدامی وجود داشته است. قشر متخصص نیز محدود (۰/۶ درصد) بوده است. فعالیت‌های گمرکی، نیروی دریایی، گستردگی بیشتر (نسبت به استهبان) باعث شده است که در گذشته قشر کارمند در این شهر اندکی بیشتر باشد (۱/۵ درصد). در بوشهر بیشترین تحرک اجتماعی مربوط به فرزندان قشر کارگران است و تحرک نزولی در این شهر به دلیل نزول موقعیت تجاری و بازرگانی آن است، نه تنها در فرزندان طبقه تولید کننده مستقل کشاورزی تحرک نزولی مشهود است که در دیگر اقشار نیز دیده می‌شود. (جدول شماره ۱۱) میزان مجذور خلی نشان می‌دهد که رابطه قوی بین اقشار و تحرک اجتماعی در بوشهر است.

جدول شماره ۱۱: رابطه طبقه پدر با تحرک اجتماعی فرد در شهر بوشهر

میزان تحرک طبقه پدر	نزولی شدید	نزولی کم	بدون تحرک	تحرک نیمه صعودی	تحرک صعودی
کشاورز خرده‌پا	۳۱/۸	۴۹/۶	۵/۴	۲/۳	۱۰/۹
سرمایه‌دار شهری (تاجر)	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۱۰۰/۰	۰/۰
کسبه	۱۹/۱	۱۰/۵	۳۶/۴	۱۵/۳	۱۸/۷
متخصص غیرمدیر	۲۵/۰	۰/۰	۲۵/۰	۵۰/۰	۰/۰
کارمند	۲۰/۰	۰/۰	۴۰/۰	۳۰/۰	۱۰/۰
کارگر	۱۳/۷	۱۴/۷	۳۲/۸	۱۰/۹	۲۸/۰
جمع	۱۲۴	۱۲۹	۱۸۴	۷۳	۱۳۶
	۱۹/۲	۲۰/۰	۲۸/۵	۱۱/۳	۲۱/۱

جدول شماره ۱۲: رابطه طبقه پدر با تحرک اجتماعی فرد در شهر کازرون

میزان تحرک طبقه پدر	نزولی شدید	نزولی کم	بدون تحرک	تحرک نیمه صعودی	تحرک صعودی
مالک بزرگ کشاورزی	۵۰/۰	۱۰/۰	۰/۰	۱۰/۰	۳۰/۰
کشاورز خرده پا	۲۸/۳	۱۳/۰	۲۳/۱	۴/۳	۳۰/۴
سرمایه دار شهری (تاجر)	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۱۰۰/۰
کسبه	۶/۶	۸/۸	۳۴/۳	۱۶/۱	۳۴/۳۹
متخصص غیرمدیر	۱۰۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰
کارمند	۵۰/۰	۲۵/۰	۲۵/۰	۰/۰	۰/۰
کارگر	۱۲/۱	۱۵/۴	۲۴/۲	۱۵/۴	۳۳/۰
جمع	۴۱	۳۴	۸۱	۳۹	۹۵
	۱۴/۱	۱۱/۷	۲۷/۹	۱۳/۴	۳۲/۸

چنانکه از جدول شماره ۱۲ پیداست، در کازرون مالکان بزرگ کشاورزی رو به افول بوده‌اند و ۵۰ درصد از فرزندان آنها دچار تحرک نزولی شده‌اند، لکن تجار شهری وضع مناسب‌تری داشته و نزدیک به ۱۰۰ درصد فرزندان آنها به مدارج بالای شغلی رسیده‌اند. نسل جدید فرزندان کسبه، کشاورزان خرده‌پا و کارگران حالتی چندگانه دارند. در مورد کشاورزان جزء ۲۸ درصد تحرک نزولی و ۳۰ درصد وضعی صعودی نسبت به پدرانشان دارند. در مورد کسبه حدود ۷ درصد تحرک نزولی و ۳۴ درصد تحرک صعودی داشته‌اند و فرزندان کارگران ۱۲ درصد تحرک نزولی و ۳۳ درصد تحرک صعودی تجربه کرده‌اند. بدترین حالت متعلق به وضعیت فرزندان کارمندان است که بیش از ۵۰ درصد تحرک نزولی شدید یا نزولی داشته‌اند.

بالاخره در جدول ۱۳ می‌بینیم که در شهر لار به دلیل تجاری بودن این شهر بیشترین فعالیت نسل گذشته، مربوط به خدمات بازرگانی است. به همین لحاظ از نسل گذشته لار، ۶۴

درصد آنها در قشر سرمایه‌گذاران مستقل کوچک جا گرفته بوده‌اند. عدم وجود فعالیت کشاورزی، میزان قشر کشاورزان خرده پا نیز در این شهر اندک است. (۶ درصد) مثل دیگر شهرهای نیروی متخصص و مدیران اجرایی هم در نسل بسیار اندک بوده است. بیشترین تحرک صعودی مربوط به فرزندان تجار است و پس از آن مربوط به فرزندان کارگران، که به احتمال به دلیل کار کردن در شیخ‌نشین‌ها موقعیت مناسبی را برای فرزندان‌شان فراهم آورده‌اند.

جدول شماره ۱۳: رابطه طبقه پدر با تحرک اجتماعی فرد در

شهر لار

میزان تحرک طبقه پدر	نزولی شدید	نزولی کم	بدون تحرک	تحرک نیمه صعودی	تحرک صعودی
کشاورز خرده پا	۶۱/۱	۵/۶	۰/۰	۰/۰	۳۳/۳
سرمایه‌دار شهری (تاجر)	۰/۰	۰/۰	۱۰۰/۰	۰/۰	۰/۰
کسبه	۱۲/۵	۱۱/۵	۲۶/۶	۱۷/۲	۳۲/۳
متخصص غیر مدیر	۱۰۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰
کارمند	۰/۰	۰/۰	۱۰۰/۰	۰/۰	۰/۰
کارگر	۱۰/۵	۱۴/۰	۱۷/۴	۱۹/۸	۳۸/۴
جمع	۴۵	۳۵	۶۹	۵۰	۱۰۱
	۱۵/۰	۱۱/۷	۲۳/۰	۱۶/۷	۳۳/۷

تحلیل واریانس

برای آنکه متوجه شویم تفاوت شهرهای مختلف از نظر وضع تحرک اجتماعی چه اندازه است از تحلیل واریانس استفاده شد.

جدول شماره ۱۴: تحلیل واریانس میزان تحرک شغلی در شهرهای مختلف

p	F	DF درجه آزادی	MS میانگین مربعات	SS مجموع مربعات	منبع واریانس
۰/۰۰۰	۱۳/۴۳۵	۴	۲۵۹۱/۸۹۱	۱۰۳۶۷/۵۶۳	بین گروهی
		۱۷۲۷	۱۹۲/۹۱۷	۳۳۳۱۶۷/۳۷۵	درون گروهی
		۱۹۸/۴۶۰	۱۷۳۱	۳۴۳۵۳۴/۹۳۸	جمع

جدول تحلیل واریانس یک طرفه نشان می‌دهد که در مقایسه پنج شهر مورد مطالعه، تفاوت میانگین میزان تحرک در این شهرها معنی‌دار است. یعنی این پنج شهر از نظر تحرک شغل یکسان نبوده‌اند. ترتیب شهرها از نظر بهتر بودن تحرک براساس ضریب اتا Eta در جدول زیر ارائه شده است. اتا Eta نسبت همبستگی غیر اریب است و بیانگر همبستگی هر مقوله با متغیر موردنظر است، هر چه این نسبت بالاتر باشد به معنی آن است که همبستگی بیشتر است. (شبيه بتا Beta در رگرسیون چند متغیره). بنابراین آباده بازترین شهر استان از نظر تحرک و سپس کازرون قرار دارد و پس از آن لار و استهبان و بوشهر.

شهر	آباده	کازرون	لار	استهبان	بوشهر
Eta	-۰٫۳۷۶	-۰٫۳۱۰	۰٫۱۷۵	۰٫۱۷۷	۰٫۱۸۱

چنان‌که نتایج جدول شماره ۱۵ نشان می‌دهد، رابطه بین طبقه اجتماعی و تحرک اجتماعی معنی‌دار است. در اینجا نیز میزان اتا برای هر طبقه محاسبه شده است تا ببینیم در کدام طبقات وراثت طبقاتی و در کدام طبقه اکتسابی رواج دارد.

جدول شماره ۱۵: تحلیل واریانس میزان تحرک و طبقات اجتماعی

P	F	DF درجه آزادی	MS میانگین مربعات	SS مجموع مربعات	منبع واریانس
۰/۰۰۰	۳۷/۲۶۱	۷	۶۴۴۹/۰۹۸	۴۵۱۴۳/۶۸۸	بین گروهی
		۱۷۲۴	۱۷۳/۰۸۱	۲۹۸۳۹۱	درون گروهی
		۱۹۸/۴۶۰	۱۷۳۱	۳۴۳۵۳۴	جمع

بالا بودن ضریب اتا Eta در طبقات کارکنان مستقل شهری نشان دهنده این است که در این طبقه وراثت شغلی بیش از دیگر طبقات است. پس از آن کارگران و سپس مالکان مستقل کشاورزی قرار دارد. پس از اینها کارفرمایان صنعتی و بازرگانی قرار گرفته‌اند و پس از آن مدیران قرار می‌گیرند. کمترین میزان وراثت شغلی متعلق به گروه شغلی متخصصان است.

طبقات	سرمایه‌دار مستقل	کارگر	مالک کشاورزی	کارفرمای صنعتی و بازرگانی	مدیر	کارمند	متخصص غیر مدیر
Eta	۰/۵۴۵	۰/۳۹۶	۰/۳۸۰	۰/۳۲۷	۰/۲۳۹	۰/۱۹۶	۰/۱۴۴

جدول شماره ۱۶ گویای آن است که رابطه بین قومیت افراد و تحرک اجتماعی آنها

معنی‌دار است.

پنج شهر مورد مطالعه فارس‌نشین است و قومیت‌ها غیر از فارس در آن اندک است (۳ درصد). به ترتیب ترک‌ها و عرب‌ها از بین قومیت‌هایی هستند که در فارس بیشترند. ترک‌ها در آبادیه و لار و عرب‌ها به صورت پراکنده در شهرهای فارس زندگی می‌کنند. از بین قومیت‌ها، لرها بیشتر و پس از آن ترک‌ها و کردها و سپس فارس‌ها و عرب‌ها قرار دارند.

جدول شماره ۱۶: تحلیل واریانس میزان تحرک و وضع قومی

منبع واریانس	SS	MS	DF	F	P
	مجموع مربعات	میانگین مربعات	درجه آزادی		
بین گروهی	۲۹۵۳/۵۰۰	۷۳۸/۳۷۵	۴	۳/۷۴۲	۰/۰۰۵
درون گروهی	۳۳۹۹۹۵/۶۲۵	۱۹۷/۳۲۸	۱۷۲۳		
جمع	۳۴۲۹۴۹/۱۲۵	۱۹۸/۵۸۱	۱۷۲۷		

جدول شماره ۱۷: تحلیل واریانس میزان تحرک و وضع مهاجرت

P	F	DF	MS	SS	منبع واریانس
		درجه آزادی	میانگین مربعات	مجموع مربعات	
۰/۰۰۰	۶/۳۹۱	۳	۱۲۵۴/۰۶۳	۳۷۶۲/۱۸۸	بین گروهی
		۱۷۲۲	۱۹۶/۲۳۰	۳۳۷۹۱۷/۷۵۰	درون گروهی
		۱۷۲۵	۱۹۸/۰۷۵	۳۴۱۶۷۹/۹۳۸	جمع

جدول تحلیل واریانس شماره ۱۷ نشان می‌دهد که بین مهاجرت و میزان تحرک رابطه وجود داشته است. یعنی بین بومی‌های هر شهر و مهاجرین از شهرهای بزرگ یا کوچک به شهرها از نظر تحرک تفاوت معنی‌دار وجود دارد.

وضع مهاجرت	از شهری زیر	از منطقه	از شهرهای بالای	بومیان هر
	۱۰۰ هزار جمعیت	روستایی	۱۰۰ هزار جمعیت	شهر
Eta	۰/۸۶۱	۰/۲۴۱	۰/۱۶۶	۰/۱۲۳۱

از آنجا که شهرهای مورد مطالعه جزء شهرهای کوچک (۲۰ تا ۱۰۰ هزار نفر جمعیت) به حساب می‌آیند، مهاجرین از دیگر شهرهای هم‌تراز با آنها از تحرک کمتری برخوردار شده‌اند. کسانی که از شهرهای مشابه وارد این شهرها شده‌اند یا سرمایه‌دار خرده پای مستقل یا کارمند انتقالی و یا کارگران مهاجر می‌باشند، به جز در کارمندان در بقیه این طبقات وراثت شغلی عمومیت دارد و از این رو میزان اتا بالا است. سپس مهاجرین از روستا به این شهرها و پس از آن مهاجرین از شهرهای بزرگ و بومی‌های بدون مهاجر قرار گرفته‌اند، که از تحرک بیشتری برخوردار بوده‌اند.

تحلیل واریانس نشان می‌دهد که در این شهرها تحرک با وضع تأهل و جنسیت فرد همبستگی ندارد که دلیل عمده آن کم بودن تعداد زنان و مجردان شاغل در نمونه ما است که گویای وضع جامعه‌های مورد مطالعه بوده است.

تحلیل مسیر

برای درک این مطلب که چه متغیرهایی بر منزلت شغل فرد تأثیر دارد از تحلیل مسیر استفاده گردید. تحلیل مسیر بر اساس تحلیل رگرسیون چند متغیره انجام می‌گیرد.

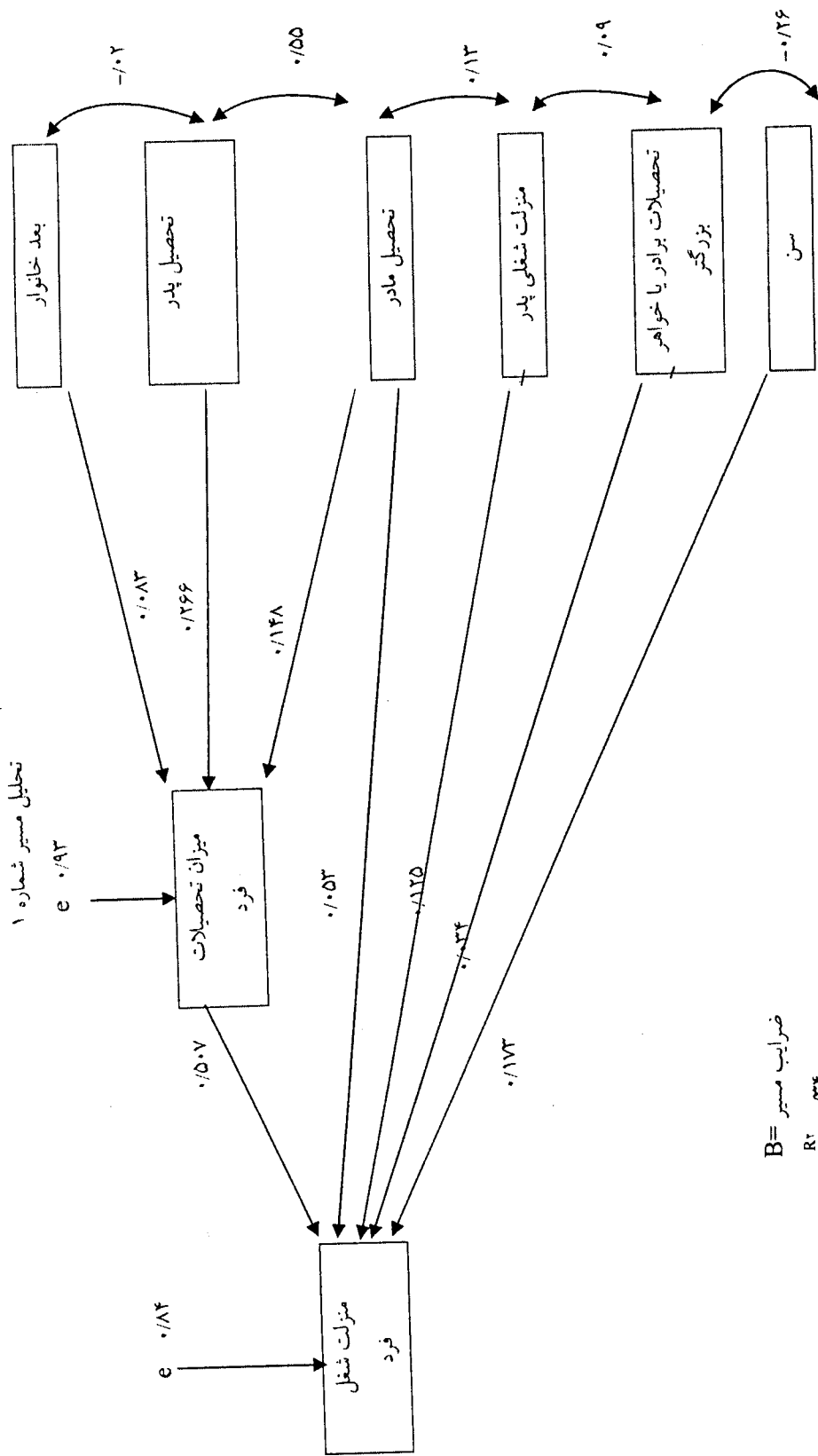
در تحلیل شماره ۱ ضرایب مسیر، شدت تأثیر عوامل مؤثر بر منزلت شغل فرد را مشخص می‌سازد. همانطور که ضرایب نشان می‌دهند، بیشترین واریانس در منزلت شغل به وسیله میزان تحصیل فرد توضیح داده می‌شود، پس از آن به وسیله سن فرد و سپس شغل پدر و در نهایت تحصیل مادر و تحصیل برادر یا خواهر بزرگتر (افراد مرجع) قرار دارند. از طرف دیگر میزان تحصیل فرد بیش از هر چیز به وسیله تحصیل پدر توضیح داده می‌شود، پس از آن وابسته به تحصیل مادر و پس از آن به تعداد افراد در خانواده فرد بستگی دارد.

در تحلیل مسیر شماره ۲ منزلت شغل قبلی فرد را در مسیر وارد کردیم. گرچه در شهرهای مورد مطالعه تعداد کسانی که تغییر شغل داده‌اند چندان زیاد نیست (یعنی تحرک درون نسلی ضعیف است)، اما در همین تعداد اندک نشان داده می‌شود که باز این تحصیل فرد است که عامل اصلی تعیین کننده منزلت شغلی فرد است، پس از آن وابسته به منزلت شغلی قبلی و در نهایت به منزلت شغل پدر وابسته است. منزلت شغل قبلی فرد نیز به صورت قوی تری وابسته به منزلت شغل پدر است. این نشان می‌دهد که در شهرهای مورد مطالعه شغل پدر تا آنجایی که فرد به بازار کار وارد می‌شود تأثیر دارد و پس از آن بیشتر به مهارت‌های اکتسابی فرد وابسته می‌شود، که البته در خانواده‌های با سطح تحصیلات بالاتر، مهارت‌ها نیز عمومیت بیشتری دارد.

نتیجه‌گیری

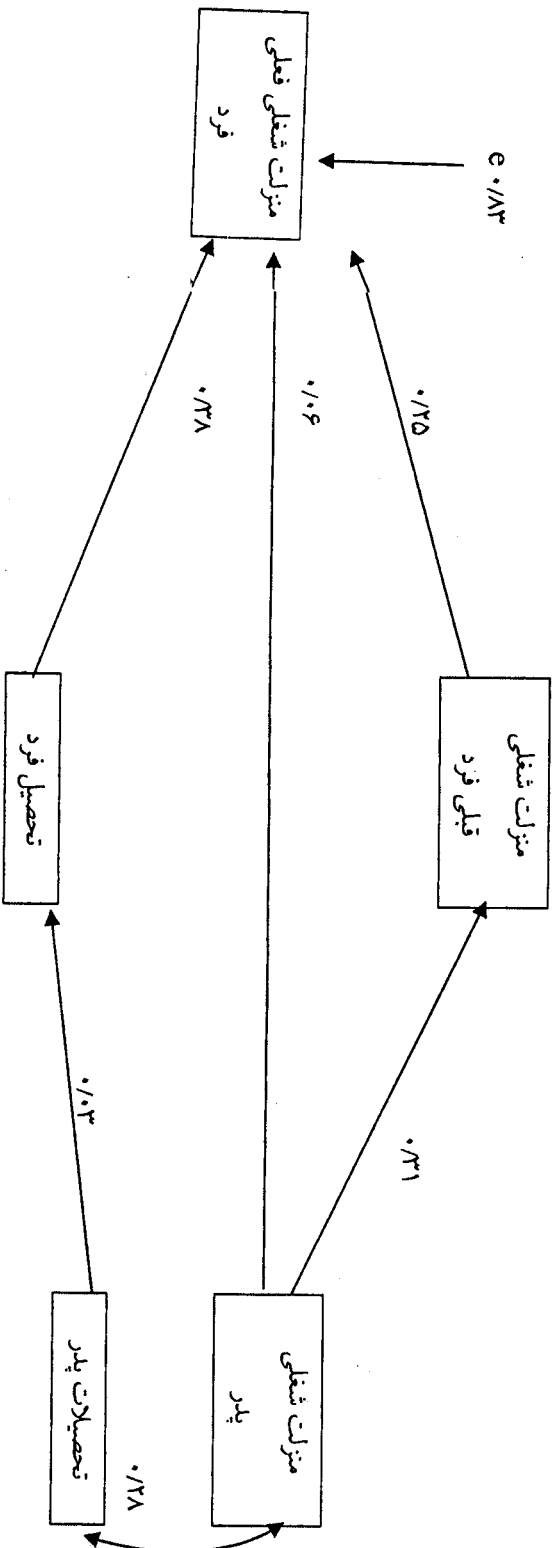
این پژوهش نشان می‌دهد که ساخت مشاغل در شهرهای مورد مطالعه به طور عمیق مورد تغییر و دگرگونی قرار گرفته است. اما این تغییر در شهرهای مختلف متمایز از یکدیگر است. در آباده به دلیل عمومیت داشتن تحصیلات جدید تغییر ساخت مشاغل بیشتر و همچنین کمترین تحرک شغلی مربوط به شهر بوشهر است. شهرهای استهبان در فارس و بوشهر نشان می‌دهند که عدم رونق سرمایه‌گذاری در بخش صنعت و استخدام شاغلان نسل جدید در

بخش خدمات، وضع فرزندان شاغلان گذشته، برخلاف افزایش سطح سواد آنها، چندان بهبود نیافته است. این موضوع با مطالعه وضع طبقاتی در این شهرها روشن تر می‌گردد. گرچه مطالعه نشان می‌دهد که تحرک شغلی بین نسلی بسیار وابسته به تحصیلات است و سطح تحصیلات در بعد از انقلاب به طور عمیق افزایش نشان می‌دهد، اما این نوع تحرک بیشتر منزلت شغلی افراد را دگرگون می‌نماید و این دگرگونی به معنی تغییر در درآمد سرمایه‌ساز نیست و بنابراین وضع طبقاتی افراد بهبود چندانی نیافته است. هنوز هم برای گذر از مرز طبقات به دو عامل مهم قدرت سازمانی و قدرت اقتصادی نیاز است. حتی به طور کلی داده‌ها نشان می‌دهد که در نسل گذشته، بیشتر تحرک شغلی در بین فرزندان طبقات تجار شهری و یا کسبه و مدیران اجرایی از عمومیت بیشتری برخوردار بوده است. بنابراین می‌توان گفت تا زمانی که امکانات سرمایه‌گذاری و توزیع وسایل و امکانات مادی توزیعی عادلانه‌تر نداشته باشد، نابرابری طبقاتی پابرجا است. تمرکز سرمایه‌های مادی در مراکز استان‌ها و مهم‌تر از آن در تهران ضعف اقتصادی و امکانات عمومی در شهرهای کوچک‌تر را به دنبال داشته است. در کنار رشد جمعیت جویای کار، این یکی از عوامل مهم برای مهاجرت‌های گسترده به سوی شهرهای بزرگ است. در نتیجه شهرهای کوچک‌تر از نیروی متخصص کارآمد و سرمایه‌داران خطر جوی تهی، رونق صنعتی این شهرها را مشکل‌تر و تحرک طبقاتی را مسدودتر کرده است. البته این بدان معنی نیست که در شهرهای بزرگ سدهای طبقاتی وجود ندارند، رشد ناموزون نه تنها در پیرامون که مرکز را نیز دچار نابرابری عمیق می‌کند.

B= ضرایب مسیر
 $R^2 = 0.334$

تحلیل مسیر شماره ۲

$R^2 = 0.31$

بردارهای یک طرفه برای مسیرهای مورد مطالعه بکار رفته است. خط هلالی دو طرفه مسیرهای متغیرهای بیرونی را نشان می دهد

فهرست منابع

- اشرف، احمد و علی بنوعزیزی (۱۳۷۲) «طبقات اجتماعی در دوران پهلوی»، ترجمه افروغ، مجله راهبرد، سال دوم، شماره ۲ صص ۱۰۲-۱۲۷.
- باتومور، تی. بی (۱۳۶۷) طبقات اجتماعی در جوامع امروزی، ترجمه اکبر مجدالدین، تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- خراط زبردست، اسفندیار و پروین معزالدین (۱۳۷۰) سنجش توسعه صنعتی مناطق کشور، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران.
- دورکیم، امیل (۱۳۵۷) تقسیم کار اجتماعی، ترجمه حسن حبیبی، تهران: شرکت انتشار سازمان برنامه و بودجه استان فارس (۱۳۶۹) نیروی انسانی و تحولات بازار کار، شیراز: مرکز انفورماتیک و مطالعات توسعه جنوب.
- _____ (۱۳۷۱) ویژگی‌های شهرهای استان فارس، شیراز: مرکز انفورماتیک و مطالعات توسعه جنوب.
- قائمی، سلمان (۱۳۸۱). تحرک اجتماعی در ایران: مورد مطالعه شهر همدان، رساله دکتری دانشگاه اصفهان.
- گرینت، کیت (۱۳۸۲). جامعه‌شناسی کار، ترجمه پرویز صالحی، تهران: انتشارات مازیار
- گرب، ادوارد ج (۱۳۷۳) نابرابری اجتماعی، ترجمه محمد سیاپوش و احمد رضاغروی زاد، تهران: انتشارات نشر معاصر.
- مارکس، کارل (۱۳۵۷) کاپیتال، ترجمه اسکندری، تهران: انتشارات حزب توده.
- مرکز آمار ایران (۱۳۷۰) آمارگیری جاری جمعیت، استان بوشهر، تهران: مرکز آمار ایران.
- مقدس، علی اصغر (۱۳۷۴) ساختار شغلی و تحرک اجتماعی در ایران: شهرهای شیراز و یاسوج، پایان نامه دکتری، تهران: دانشگاه تربیت مدرس.
- مقدس، علی اصغر (۱۳۷۴) «منزلت مشاغل در جوامع شهری ایران»، مجله علوم اجتماعی و انسانی، شماره ۲۰.

مک گی، ساندر (۱۳۸۰). ایرانی‌ها: ایران، اسلام و روح یک ملت، ترجمه شیوا رویگریان، تهران: نشر ققنوس.

منابع انگلیسی

- Blau, P. and O. Duncan (1967). **The American Occupational Structure**, New York: John Wiley and Sons.
- Bourdieu, P. (1987). **Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste**, Cambridge, Harvard University Press.
- Giddens, A. and D. Held (Eds) (1987) **Classes, Power and Conflict**, London: McMillan Educational Ltd.
- Goldthrope, John (1987). **Social Mobility and Class Structure in Modern Britain**, Oxford: Clarendon Press.
- Hauser, Robel M.(1984). "Vertical class mobility in England, France and Sweden", **Acta Sociologica**, Vol. 27 pp 87- 110.
- Hope, K. (1982). "Vertical and nonvertical class mobility in three countries" **American Sociological Review**, Vol. 47, pp 99-113.
- Lin, A. (1976). **Foundation of Social Research**, New York: McGraw Hill.
- MacIntire, E.W. (1981). **Migrants and Bureacrate: Social Mobilty in an Iranian Town**, PhD Dissr. Harvard University.
- Olson, R. (1981). "Persian Gulf trade and agricultural economy of southern Iran in nineteenth century" in M. Bonine and N. Keddi (Eds), **Continuity and Change in Modern Iran**, New York : State University of.
- Ossowski, S. (1977). **Class Structure in the Social Consciousness**, London: Routeldege and Kegan Paul.
- Richardson, C .J. (1977). " The problem of downward mobility", **British Journal of Sociology**, Vol. 28, PP 303-320.
- Sorensen, A. (1991). "On the usefulness of class analysis in research on social mobility, **Acta Sociologica**, Vol. 34 PP 71- 87.
- Sorokin, P. (1959). **Social and Cultural Mobility**, New York: Free Press.
- Weber, M. (1978). **From Max Weber, Gerth and Mills**, Oxford: Oxford University Press.

Wong, R. (1992). "Vertical and nonvertical effects in class mobility: cross national variation", **American Sociological Review**, Vol. 57, pp 360-410.

Wright, E. O. (2000). "Working-class power, capitalist-class interests and class compromise", **American Journal of Sociology**, Vol. 104, pp 967-1002.

Yaish, Michael E. (1983). "Class structure in deeply divided society: class and ethnic inequality in Israel" **British Journal of Sociology**, Vol.17 pp 137- 156.

دکتر علی اصغر مقدس، استادیار بخش جامعه‌شناسی و برنامه‌ریزی دانشگاه شیراز.

دکتر جلیل ایران‌محبوب، استادیار بخش جامعه‌شناسی و برنامه‌ریزی دانشگاه شیراز.